

הרב דוד סתיו והרב אברהם סתיו

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

- הקדמה: דוגמאות לשאלות; רקע ■
- תוקף איסורי קרבה לעריות ■ נגיעה שאינה של חיבה - מדאורייתא ■ נגיעה שאינה של חיבה - מדרבנן ■ מה נחשב נגיעה של חיבה?: נגיעה של חיבה לא מינית; אובייקטיבי או סובייקטיבי? ■
- משמעות הצורך הנפשי במגע ■ מאיזה גיל חלים איסורי נגיעה? ■ סיכום

הקדמה

דוגמאות לשאלות

"אני משרתת במסגרת השירות הלאומי במקום המשמש כמעון לילדים שנפלטו ממערכות החינוך בגין סיבות שונות. מרבית הילדים באים ממשפחות הרוסות שלא סיפקו לילדיהן אווירת חמימות משפחתית שכל ילד זקוק לה. במסגרת עבודתי, אני חשה לא פעם את חשיבות המגע הפיזי עם הילדים הללו, שגורלם המר להם והם חסרים חום גופני. האם מותר לי לחבק אותם או לתת להם תמיכה פיזית אחרת?"

"אני עובדת במרכז שיקומי המיועד לפגועי ראש בעלי צרכים מיוחדים. אופי העבודה שלי אינו דורש באופן מהותי מגע פיזי, אך לעתים אני חשה שמגע כזה דרוש להם. כך למשל יש מסיבות ואירועים שבהם משמיעים מוזיקה והחניכים רוקדים עם אנשי הצוות.

מבחינתי, נתינת יד במקרה זה היא חלק מן העבודה הטיפולית, ואני מרגישה שהימנעות ממנה עשויה לפגוע בהם. האם הדבר מותר?"

רקע

משעה שנעשתה סדרת המחקרים בשנות הארבעים של המאה הקודמת,¹ עלתה המודעות החברתית לצורך של כל ילד וכל אדם בקשר אישי חם ואוהב. ילדים שאינם זוכים לקשר כזה בסביבתם הטבעית מקבלים אותו במוסדות ובמסגרות שהם שוהים בהם. כדי לספק צורך זה, דרושים מלבד אנשי מקצוע גם מתנדבים רבים. צורך זה מספקים בני נוער רבים, חלקם הגדול בני הציבור הדתי-לאומי, במסגרת תנועות הנוער, ובעיקר במסגרת השירות הלאומי. במסגרת זו, יוצאות בכל שנה אלפי בנות שסיימו את בית הספר התיכון לתת כתף בתחומי הרווחה והחינוך בכל רחבי מדינת ישראל. רבות מהן עושות עבודת קודש, ושם שמים מתקדש על ידן, בהביאן אור של תקווה ונחמה במקומות שמציאות החיים אינה פשוטה. אחד מתפקידיהן הנפוצים ביותר הוא להיות כתובת חינוכית ומשען נפשי לילדים בעלי צרכים מיוחדים או ילדים הבאים ממשפחות הרוסות, המשוועים לחום ואהבה. מציאות זו מעוררת דילמות הלכתיות מורכבות, שאחת מהן היא שאלת מערכת היחסים הפיזית הרצויה והמותרת בין המינים במסגרת זו.

הנושא המרכזי שנבחר במאמר זה הוא מהותו וגדריו של איסור קרבה פיזית בין גברים ונשים. כמו כן נבחן עד כמה יש משמעות למצוקתם של המטופלים לעניין זה.

תוקף איסורי קרבה לעריות

נאמר בפרשת אחרי מות (ויקרא יח, ו-יט):

איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, אני ה'... ואל אשה בנדת טמאתה, לא תקרב לגלות ערותה.

1 שהידועים שבהם הם: של Spitz (שהצביע על חשיבות המגע בתינוקות ששהו בתחילת חייהם בבתי חולים). של Harlow (שהראה כי גורי קופים מעדיפים מגע מלטף על פני מזון), ושל Skeels (שהראה שיפור בתפקודם של יתומים שנמסרו לטיפול נערות בעלות פיגור שכלי). ראה: René A. Spitz & Katherine M. Wolf, "Anaclitic Depression: An Inquiry into the Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood", 2 PSYCHOANALYTIC STUDY OF THE CHILD 313 (1946); HARRY F. HARLOW, THE NATURE OF LOVE (1958); Harold M. Skeels & Harold B. Dye, "A Study of the Effects of Differential Stimulation on Mentally Retarded Children", 44 AMERICAN JOURNAL OF MENTAL DEFICIENCY 114 (1939).

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

מפשט הפסוק אפשר להבין שהביטוי "לא תקרב" משמעו יחסי אישות, כפי שכתבו האבן עזרא והחזקוני (שם). אך חז"ל דרשו ממנו שיש להרחיב את האיסור (ספרא, אחרי מות, פרשה ח, פרק יג):

אין לי אלא שלא יגלה. מנין שלא תקרב? תלמוד לומר "לא תקרב". אין לי אלא נידה בל תקרב בל תגלה. מנין לכל העריות, בל תקרבו ובל תגלו? תלמוד לומר "לא תקרבו לגלות".

בספרא מבואר שיש פעולות שנאסרו משום קרבה, אך לא ברור מהן אותן פעולות.² תיאור מפורט יותר אפשר למצוא באבות דרבי נתן (נוסחא א, פרק ב):

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? ... יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? ת"ל "לא תקרב". יכול תישן עמו בבגדיה על המטה? ת"ל "לא תקרב". יכול תרחץ פניה ותכחול את עיניה? ת"ל "והדוה בנדתה" - כל ימים שבנדתה תהיה בנדוי.

באבות דרבי נתן מפורש שאסור לאדם לחבק ולנשק את אשתו כשהיא נידה או לישון עמה באותה מיטה. לאור המקורות האלו, מוסכם על הפוסקים שיש לאסור קרבה לעריות, אלא שנחלקו בשאלת תוקף האיסור. הרמב"ם כתב ב"ספר המצוות" (לא תעשה שנג):

שהזהירנו מקרוב לאחת מכל אלו העריות, ואפילו בלא ביאה, כגון חבוק ונשיקה והדומה להם מפעולות הזנות... כאילו יאמר: לא תקרבו מהן קירוב ביא לגלות ערוה... וכבר נכפלה האזהרה באיסור אלו הדמיונות, ואמר: "לבלתי עשות מחקות התועבות".

וכן פסק הרמב"ם (משנה תורה, איסורי ביאה, פרק כא, הלכה א):

כל הבא על ערוה מן העריות דרך איברים או שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקרוב בשר - הרי זה לוקה מן התורה, שנאמר "לבלתי עשות מחקות התועבות" וגו'. ונאמר: "לא תקרבו לגלות ערוה". כלומר, לא תקרבו לדברים המביאין לידי גילוי ערוה.

2 עיין למשל דברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (לא תעשה שנג): "והנה לדעתי הברייתא השנויה בספרא אינה אלא לאיסור השכיבה בקירוב בשר כשיהיו שניהם ערומים".

הרמב"ם מזכיר בדבריו את הפסוק החותם את פרשת אחרי מות (ויקרא יח, ל): "ושמרתם את משמרתני לבלתי עשות מִחֻקֹּת התועבת אשר נעשו לפניכם". ובפירושו למשנה (סנהדרין ז, ד) הרחיב הרמב"ם בהסברת היחס בין האיסורים:

והבא על ערוה מן העריות דרך איברין או שנשק אחת העריות או שחבק או שנגע באבר מאבריה כדי ליהנות, באיזה אבר שיגע מאברי גופה, כגון אותם המתחככים ביד וברגל... וכן המצחק עם אחת העריות, והשחוק עמה והקריצה בעין לשם תענוג³ - כל זה אסור. והעושה אותם חייב עליהם מלקות. והם כולם כלולים בתוך שני לאוין האמורים בתורה: האחד הוא אמרו יתעלה "לא תקרבו לגלות ערוה", כאלו אמר: התרחקו מדברים המקרבים והמרגילים לגלוי ערוה. וכך פירשוהו עליהם השלום: לא תקרבו ולא לגלות ערוה. והשני, אמרו: "לבלתי עשות מחקות התועבות". ואלו שאמרנו ודומיהן נקראין "חקות התועבות".

מדברי הרמב"ם עולה כי מדובר בשני איסורים נפרדים.⁴ ונשאלת השאלה: מהו ההבדל ביניהם? מדבריו משמע שאיסור "לא תקרבו לגלות" עניינו החשש שיובילו מעשי הקרבה לידי גילוי ערוה,⁵ ואילו איסור "חקות התועבות" עניינו התיעוב שבמעשים האלו בפני עצמם.⁶

3 הרחבה זו של איסור התורה ל"רמיזה וקפיצה" מובאת גם בספר המצוות לרמב"ם (לא תעשה שנג). וכתב על זה הרמב"ם בהשגותיו: "זהם באמת דברים בטלים שיהיה במדבר עם אשתו נדה שיחה בטלה לאו ומלקות מן התורה". ואמנם בהלכותיו הזכיר הרמב"ם פעולות אלו רק בהלכה ב (שם): "העושה דבר מחוקות אלו הרי הוא חשוד על העריות, ואסור לאדם לקרוץ בידי וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות או לשחוק עמה או להקל ראש, ואפילו להריח בשמים שעליה או להביט ביפיה אסור, ומכין למתכוין לדבר זה מכת מרדות".

4 לא ברור לגמרי מדברי הרמב"ם אם כל אחת מהפעולות כלולה בשני האיסורים. היה מקום להבין כי פעולות כגון שחוק וקריצה כלולות באיסור הקריבה, ולא בדין התועבות, אך הוא אינו מחלק בפירוש בין פעולות שונות. כמו כן, יש לדון אם ייתכן שילקה פעמיים על שני הלאווים.

5 כך עולה גם מלשון אבות דרבי נתן הנ"ל, "סייג שעשתה תורה", ומפורש יותר ב"ספר החינוך" (מצווה קפח): "שנמנעו מהתקרב עם הערוה שום קורבה, לפי שידוע כי הקורבה סיבה אל גילוי ערוה". וכן כתב בשו"ת בית הלוי (חלק א, סימן א), והסביר בכך מדוע הותר קירוב בשר עם יבמה, אף על פי שהמצווה היא רק בביאה עצמה. וכן כתב בשו"ת קריית מלך רב (חלק ב, סימן כו), שמי שאינו יכול להתקשות, וממילא אינו יכול לבוא על הערוה, לא נאסר גם בחיבוק ונישוק (עיין שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מ, קונטרס איסורי ייחוד, פרק כב).

6 אמנם יש להעיר כי הפסוק עצמו, "ושמרתם את משמרתני לבלתי עשות מחקות התועבות" (ויקרא יח, ל), רומז על התרחקות וסייג, כפי שפירש ה"ספורנו": "שמרו גם את המצוות שצויתי לשמירה וגדר שלא תכשלו בכל אלה" (וכעין זה כתב ה"אלשיך"). אך הרמב"ם לא הזכיר את חלקו הראשון של הפסוק. ועיין ב"חזקוני", שכתב: "מחקות התועבת - שמגפפים ומנשקים, ומתוך כך באים לידי זימה".

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

על כל פנים, ברור מדברי הרמב"ם שמעשי הקרבה אסורים מן התורה, וכן היא דעת רוב הראשונים: "ספר החינוך" (מצווה קפח), הסמ"ג (לא תעשה קכו), הריטב"א (שבת יג ע"ב, ד"ה בימי), הריב"ש (שו"ת, סימן תכה), ועוד.⁷

עם זאת, מן הגמרא (שבת יג ע"א), נראה כי איסור זה שנוי במחלוקת. הגמרא מביאה ברייתא ברוח המקורות הללו:

מה אשת רעהו הוא בבגדו והיא בבגדה אסור, אף אשתו נדה הוא בבגדו והיא בבגדה אסור.

ומעירה על כך:

ופליגא דרבי פדת. דאמר רבי פדת: לא אסרה תורה אלא קורבה של גלוי עריות בלבד.

בפשטות נראה כי לדעת רבי פדת, אפילו קירוב בשר מותר מן התורה (רש"י, שם, ד"ה גילוי).⁸ והרמב"ן, בהשגותיו על "ספר המצוות" (לא תעשה שנג), כתב שמן הסוגיה עולה שחכמים הסכימו להנחה זו: "נבין מהם כי אצלם זה האיסור מדרבנן, או יהיה מן התורה, דכל דמתהני מאיסורא, איסורא הוא כענין בחצי שיעור". בשלב זה נראה שהרמב"ן מתלבט קצת בתוקף האיסור,⁹ אך בהמשך דבריו הוא מכריע בכיורו שדיני קריבה "אינם אלא גדרים וסייגים להתרחק מן העבירות, וסמכו אותם למקרא".

לעמדה זו הצטרפו הרשב"ץ, בספרו "זהר הרקיע" (לא תעשה יא), ורבנו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב כג, חלק ב), וייתכן שזו גם דעת הראשונים (יראים, בה"ג, רס"ג), שלא מנו מצווה זו במניין המצוות.¹⁰ אולם העמדה הרווחת יותר בראשונים היא עמדת הרמב"ם. וכן פסקו ה"טור", ה"שולחן ערוך" וה"לבוש" (אבן העזר, סימן כ, סעיף א).¹¹

7 זו גם דעת המאירי (סנהדרין סו ע"ב, ד"ה כל), הראב"ד (בפירושו על הספרא שם) ורבנו יונה (איגרת התשובה, אות יט).

8 ועיין בראשונים על אתר שהציעו להבין גם את דברי רבי פדת באופנים אחרים.

9 ושקל לחדש מושג של "חצי שיעור באיכות", שהאחרונים דנו בו הרבה. ראה למשל בדיון בשיטת הרמב"ם (משנה תורה, מאכלות אסורות, פרק ח, הלכה טז) בעניין הנאה מאיסורים, שנחשבת כחצי שיעור של אכילה (עיין בנושאי הכלים שם; ובמשנה למלך, יסודי התורה, פרק ה, הלכה ח).

10 כך עולה גם מפשט דברי הרשב"א בתשובתו (חלק א, סימן אלף קפח), אף שמן התשובות המיוחסות לרמב"ן (סימן קכו), נראה שהוא מסתפק בכך.

11 עיין בשו"ת יביע אומר (חלק ה, אבן העזר, סימן ה), שכתב: "אין לנו בזה הכרעה ברורה כדעת הרמב"ם", ומאידך כתב בספר טהרת הבית (התשמ"ח, חלק א, עמ' לז), שדעת רוב הראשונים כרמב"ם. ועיין בשו"ת תפילה למשה (חלק ה, סימן לט, הע' 2), שדן בדבריו.

לסיום פרק זה, יש להדגיש כי מעשי קרבה אסורים מן התורה גם בפנויה שהיא נידה, כפי שהאריך להוכיח הריב"ש (שם), ואף בפנויה שאינה נידה כתב הרמב"ם (פירוש המשניות, שם) שאמנם אין לוקים על מעשי קרבה עמה, "אבל כל אותם הדברים אסורים, ואינם מותרים בשום אופן"¹². כמו כן, מפורש בספרא (אחרי מות, פרשה ט) וב"ספר החינוך" (מצווה קפח) כי האיסור חל באופן שווה על האיש ועל האישה.¹³

נגיעה שאינה של חיבה - מדאורייתא

ראינו כי לכל הדעות, נאסרו מעשי קרבה, כגון חיבוק ונישוק, בין גברים לנשים (האסורות להם), ולדעת רוב הפוסקים מדובר באיסור מן התורה, אך עדיין יש לדון בשאלה אם כל נגיעה נאסרה או דווקא נגיעה שיש בה פן של קרבה לגלות ערווה.

אפשר ששאלה זו תלויה בהבנת מהות האיסור, דהיינו: האם הנגיעה היא מעשה איסור עצמאי או שמא נאסרה רק מחשש שתוביל לגילוי עריות. אך אין הכרח לתלות את הדברים זה בזה, משום שגם אם הנגיעה היא בגדר איסור עצמאי, ייתכן שנאסרה רק נגיעה בעלת אופי של גילוי ערווה. ומאידך גיסא, גם אם הנגיעה היא בגדר סייג, אפשר שהסייג כולל כל סוג של מגע, שמא יתפתח בהמשך לכדי גילוי ערווה.

המקור הראשון לאיסור נגיעה שאינה של חיבה הוא שו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן, סימן קכז):

שאלה: בעל המבין ברפואות, ואשתו נדה וחולה, ויש בעיר רופאים מוחזקין שמבינין כמותו, או יותר, היוכל הבעל למשש בדפק שלה...

תשובה: מסתברא שאסור. חדא, דאפשר דכל קריבה דאורייתא... אלא מאן דאסר שום קריבה, משום "לך לך אמרין נזירא" כו', אפ"ה איסור דרבנן איסור הוא, דכיון דהוא חולי שאין בו סכנה, לא נתיר בו איסור דרבנן.

הרשב"א אסר על הבעל למשש את הדופק של אשתו כשהיא נידה, ומדבריו משמע שהיה מתיר זאת בחולה שיש בה סכנה. ה"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן קצה, סעיף

12 ועיין ב"תורת השלמים" (יורה דעה, סימן קפג, ס"ק ד), שהעלה כהוא אמינא שאיסורי נידה לא נאמרו בפנויה, משום שלא שייך בה הטעם שהובא בגמרא (נידה לא ע"ב) לדין נידה: "כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה". אך הפוסקים כולם תקפו בחריפות את עצם העלאת מחשבה כזו, כפי שהאריך להראות הגר"ע יוסף (טהרת הבית, שם, סוף פרק א).

13 וכן כתב רש"י (ויקרא יח, 1): "להזהיר נקבה על הזכר". וכך הובא ב"אוצר הפוסקים", כרך ט (אבן העזר, סימן כ, ס"ק ה, אות ב) בשם ה"חמדת שלמה" ושו"ת מחנה חיים. ועיין בספר "עמודי אור", סימן קיח, אות א.

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

יז) פסק איסור זה להלכה, וב"בית יוסף" (שם) נטה לומר שלדעת הרמב"ם יש לאסור אפילו במקום סכנה.

הרמ"א (שם, ובדרכי משה, שם, ס"ק ו) השיג על ה"שולחן ערוך" וכתב בשם "הגהת מרדכי": "אותן שנוהרין מליגע בנשותיהן נדות כשהן חולות שזהו חסידות של שטות". מדברי הרמ"א עצמו, לא ברור באיזה עניין הוא חלוק על ה"שולחן ערוך", אולם הש"ך (יורה דעה, סימן קנז, י; קצה, כ) חלק על עצם קיומו של האיסור וכתב "דאף הרמב"ם לא קאמר אלא כשעושה חיבוק ונישוק דרך חיבת ביאה".

עולה לכאורה שדין נגיעה שאינה של חיבה תלוי במחלוקת בין ה"שולחן ערוך" והש"ך, אלא שכל דבריהם נאמרו ביחס לאשתו נידה, שהלכה פסוקה היא שאסור לו לנגוע בה "אפילו באצבע קטנה" (שבת יג ע"ב; שולחן ערוך, יורה דעה, סימן קצה, סעיף ב). מן הדיון עולה בבירור שבשאר עריות מותרת נגיעה כזו, שהרי הרשב"א עוסק בתשובתו בשאלת הבעל הרוצה לטפל באשתו בעצמו, וברור לו שאין איסור שתקבל האישה טיפול מרופא אחר. וכן כתב הש"ך (שם):

המנהג פשוט שרופאים ישראלים ממששים הדפק של אשה, אף על פי שיש רופאים אחרים עובדי כוכבים, וכן עושים שאר מיני משמושים ע"פ דרכי הרפואה.

חילוק זה מפורש גם ב"אור זרוע" (חלק א, סימן שמא):

היכא שכבר הכינו צרכי הסעודה ופירסה נדה - הרי זה כונסה לכתחלה, ומקדשה, ומקבלת הטבעת מידו, דכיון דעדיין לא נתקדשה ואינה מותרת לבוא עליה לית לן בה אם יגע בידה.

ובביאור הטעם לחילוק כתב הרשב"א (שו"ת, חלק א, סימן אלף קפח):

ולא אמרו בהם אלא קריבה המביאה לידי הרגל עבירה כישן עמה... ואי נמי בנשיקה... שכל דברים אלו מרגילין לערוה. וכן אפילו הושטת כלי מיד אשתו נדה לידו אסור, לפי שלבו גס בה. ובקריבות מעט איכא למיחש להרגל עבירה. אבל בשאר נשים, שאין לבו גס בהן בדברים אלו, כגון הושטת כלי וכיוצא בו, אין בהם משום הרגל עברה במי שאין לבו גס בה.

הרשב"א מסביר שדווקא באשתו נידה אסרו כל קרבה, משום שלבו גס בה, ואילו בשאר עריות אסרו רק "קריבה המביאה לידי הרגל עבירה"¹⁴.

14 חילוק זה אינו מוסכם על כל הפוסקים, ויש שכתבו שכל דיני הרחקות בין איש לאשתו נידה נאמרו גם בפנויה נידה (שדי חמד, אסופת דינים, מערכת חתן וכלה, אות כו), אך הרוב המוחלט של הפוסקים

העולה מכל האמור, כל נגיעה שאינה של חיבה מותרת מדאורייתא בכל העריות, ובנידה היא נתונה במחלוקת. ואמנם ה"בית שמואל" (סימן כ, ס"ק א) כתב שלא כדברי הש"ך, ואסר מדאורייתא כל נגיעה בערווה, אך ה"חוות יאיר" (שו"ת, סימן קפב) כתב שזו דעת יחיד, וכן כתב ה"נודע ביהודה" (שו"ת, מהדורא תניינא, יורה דעה, סימן קכב) ש"פשט המנהג" כדברי הש"ך (אפילו באשתו נידה).¹⁵

נגיעה שאינה של חיבה - מדרבנן

עד כה ראינו כי לדעת רוב הפוסקים, אין איסור מן התורה בנגיעה של חיבה, אך עדיין נותר לברר אם יש בה איסור מדרבנן. בשאלה זו הסתפק כבר רבו של הש"ך, בשו"ת פני יהושע (אבן העזר מד): "ואפשר דאפילו מדרבנן אינה כ"א בנדה לא בשאר עריות... ומעשים בכל יום יוכיחו, והטעם דבנדה יש לחוש יותר להרגל עבירה משאר עריות, כיון שהוא אשתו". ה"פני יהושע" נוטה לומר שאפילו איסור דרבנן אין בנגיעה בעלמא, וכן מפורש לכאורה בט"ז (אורח חיים, סימן תרטו, ס"ק א).¹⁶ אך בדברי הש"ך אפשר למצוא עמימות מסוימת.

מצד אחד, הש"ך הדגיש שדווקא איסור תורה אין במגע זה: "דאינו לוקה אלא בדרך תאוה וחיבת ביאה" (יורה דעה, סימן קנז, ס"ק י); "ליכא איסור דאורייתא אלא כשעושה כן דרך תאוה וחיבת ביאה" (יורה דעה, סימן קצה, ס"ק כ). ומשמע מלשונו שאיסור דרבנן קיים. וכן דייק מדבריו ה"איגרות משה" (שו"ת, יורה דעה, חלק ב, סימן קלז). וכן היא דעת ה"שדי חמד" (מערכת חתן וכלה וחופה, אות כו), שכל נגיעה אסורה בכל אישה, ומשום כך התקשה להבין את המקורות שהתירו נתינת טבעת באצבע אישה שעדיין אינה אשתו.¹⁷

מצד שני, הש"ך מוכיח את עמדתו מן העובדה "שהאמוראים היו מחבקים ומנשקים לבנותיהם ואחיותיהם" (יורה דעה, סימן קנז, ס"ק י) ומן "המנהג פשוט שרופאים ישראליים ממששים הדפק של אשה אפילו אשת איש או עובדת כוכבים, אף על פי שיש רופאים אחרים עובדי כוכבים" (יורה דעה, סימן קצה, ס"ק כ). משמע מדבריו שמדובר

הקלו בכך (רמ"א, אבן העזר, סימן כא, סעיף ה).

15 ועיין ב"אוצר הפוסקים", כרך ט (אבן העזר, סימן כ, אות ג), שהביא חבל פוסקים שנקטו כדברי הש"ך. שכתב: "דהא אשת חבירו שאסור לישן במטה א' ומותר בנגיעה". ועיין במאמרו של הרב יהודה הרצל הנקין "נגיעה באישה - איסור תורה!?" צהר יח 137 (התשס"ד).

17 אף הגר"א (יורה דעה, סימן קצה, ס"ק כא) כתב שבלי כוונת גילוי ערווה "אינו אלא מדרבנן", אך דבריו נאמרו ביחס לנגיעה באשתו נידה, שאסורה לכולי עלמא לפחות מדרבנן. וראה הרב שמואל הבר את צנועים חכמה (התשס"ז, חלק ב, עמ' רעז-רפ), שהביא פוסקים נוספים שאסרו מדרבנן כל מגע.

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

בפעולה המותרת לכתחילה. וכן דייק ה"איגרות משה" (שו"ת, אבן העזר, חלק ב, סימן יד; אבן העזר, חלק ד, סימן סד) והתיר משום כך נסיעה באוטובוסים הכרוכה במגע בין נשים לגברים.

בשאלה זו אפשר למצוא כמה נימות בדברי הפוסקים. ה"עזר מקודש" (אבן העזר, סימן כ) נטה לומר "שיכול להיות שאסור קריבה לאשת איש ולעריות גם שלא בדרך חבת תאוה על כל פנים מדרבנן", משום ש"חשש התקלה קרוב שאולי כמעט יהיה לבו נוטה לתאוה ויותפס באיסור דאורייתא", וחשש זה אינו קיים בנגיעה בכתו או אמו, "כמו שלא חששו בה ביחוד, כן אין חשש בנישוק, ולא שייך שום מדת חסידות לחשוש בזה". מדבריו עולה כי מגע שאינו של חיבה נאסר רק במקום שיש חשש שיתכוון האדם לחיבת ביאה.

מדברי פוסקים רבים נראה כי בנגיעה שאינה של חיבה אין איסור גמור, אפילו מדרבנן, אלא חובת הרחקה לכתחילה. כך עולה מדברי המאירי (עבודה זרה יז ע"א, ד"ה אע"פ):

אף על פי שבאיסור קריבה פרשה תורה "לא תקרבו לגלות ערוה", שהדבר מוכיח על קריבה שלא בכונת גלוי ערוה שמותרת, מכל מקום צריך אדם להזהר על כל קריבה שבעולם.

כדברי המאירי כתב גם בשו"ת לב חיים (חלק ב, סימן ד):

הגם שקריבה שאסרה תורה הוא קריבה של הנאה... אבל נגיעה בעלמא לא שמענו, עם כל זה נראה דאיכא איסורא.

וכן בשו"ת חוות יאיר (סימן קפב):

ודוקא בנשיקה דרך חיבה וכו'. וא"כ בנשיקה דנדון לא הוי בכלל ג"ע [=גילוי ערוה] רק בכלל עבירה דעלמא ועוד קיל מינה... אף על פי שאין כאן קריבה של חיבה דאסרה תורה, מ"מ מכווער הדבר.

ממקורות אלו עולה כי נגיעה שאינה של חיבה אינה בגדר איסור גמור, ובכל זאת אינה מותרת לגמרי.¹⁸

יש שחילקו בשאלה זו בין כמה מיני מגע. וכך כתב ה"איגרות משה" (שו"ת, יורה דעה, חלק ב, סימן קלז):

18 וכן בספר "בתי כהונה" (חלק ב, סימן יב): "דלאו דלא תקרבו אינו אלא כשעושה דרך תאוה והנאת שמוש, ואין עיקר האיסור אלא בכה"ג. הא בר מינה אינו אלא בתורת פרישות וטהרה".

מדרבנן משמע דאסרו אף בלא חיבת ביאה, אם לא ניכר שאינו לחיבת ביאה... ומשמוש הרופאים ניכר שאינו לחיבת ביאה אלא לרפואה. ולפ"ז גם לעולא וחבריו אסור, דהא הוא מעשה חיבת ביאה, רק שהם לא מתכוונים לזה שאסור מדרבנן, אבל מ"מ לא גזרו בהו באחותו, משום דכשביל דלא שייך בהו הרהור ותאוה לא יבואו לעבור בשאר נשים שהם אסורים בהן.

הרב פיינשטיין טוען כי מגע שניכר בו שאינו קשור לחיבת ביאה, כגון משמוש הרופאים, הותר לכתחילה, ומסתבר לכלול בהיתר זה גם נסיעה מעורבת באוטובוסים.¹⁹ אך מגע שנראה כמגע של חיבת ביאה אסור מדרבנן, גם אם בפועל אין בו כוונה כזו. דברים דומים כתב גם הרב משה לוי בשו"ת תפילה למשה (חלק ה, סימן ט):

אפשר שאין בזה אפילו איסור מדברי סופרים, וגם מגונה לא הוי, דדוקא חיבוק ונישוק שבדרך כלל דרכו להביא לגלוי ערוה. לכן אע"פ שעושה כן שלא בדרך תאוה וחיבה, הרי זה מגונה ואסור... אבל נגיעה בעלמא, שבדרך כלל אין דרכה להביא לגלוי עריות, הואיל ואינה בדרך תאוה וחיבה, יש לומר שאין צריך להזהר בה כלל.

ננסה לחדד יותר חילוק זה באמצעות דיון בהגדרת מגע של חיבה.

מה נחשב נגיעה של חיבה?

בדברי הש"ך הנ"ל הוצגו שני מקרי קצה, "חיבוק ונישוק דרך תאוה וחיבת ביאה", שהם אסורים מדאורייתא, מול "מישוש הדופק", שהותר. אך המקרים שאנו דנים בהם כאן הם מקרי ביניים: אין הם נעשים "דרך תאוה וחיבת ביאה", ומאידך יש בהם הפגנה של חיבה וקרבה, להבדיל מטיפול רפואי רגיל. ממילא עלינו לבחון שתי שאלות: א. האם נגיעה של חיבה לא מינית אסורה או מותרת? ב. האם המגע מוגדר לפי קריטריונים אובייקטיביים? או שמא האיסור תלוי בתחושות הסובייקטיביות של הנוגע?

נגיעה של חיבה לא מינית

מרוב המקורות הקדומים, נראה כי התשובה לשאלה זו ברורה, ואין איסור במגע של חיבה שאין בו תאוות ביאה. כך למשל עולה מדברי הפסיקתא זוטרתא (ויקרא יח, ו):

19 עיין את צנועים חכמה, חלק ב, עמ' רעט.

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

קריבה של גילוי עריות אסור. אבל שאינה של גלוי עריות מותר. מנשק ומחבק את אחותו ואת דודתו ואת אמו.

וכן מדברי "בראשית רבה" (ויצא, פרשה ע, סימן יב):

כל נשיקה לתפלות, בר מן תלת: נשיקה של גדולה, נשיקה של פרקים, נשיקה של פרישות... רבי תנחומא אמר: אף נשיקה של קריבות. שנאמר: "וישק יעקב לרחל" - שהיתה קרובתו.

ממקורות אלו עולה שגם חיבוק ונישוק מותרים כאשר אינם נעשים מתוך חיבת ביאה, ובאמת הדבר ברור מדברי הש"ך (יורה דעה, סימן קנז, ס"ק י), שהתבסס על מעשי האמוראים, שהיו מחבקים ומנשקים את קרובותיהם. וכך מפורש גם בספר "מגילת אסתר" (לא תעשה שנג):

זה הלאו משמע דוקא כשהוא עושה חבוק ונשוק דרך חיבת ביאה, והוא לא היה עושה כי אם דרך אהבת קורבה.

וכך כתבו גם פוסקים אחרים.²⁰ וה"עזר מקודש" (אבן העזר, סימן כ, ס"ק א) ניסח את הדברים באופן חד־משמעי:

נראה פשוט שגם בשיש בזה דרך חבה, הרי זה כהנישוק לבנותיו ולאחיותיו. ורק דרך חיבת ביאה הוא האיסור. והיינו שבדעתו אז להתקרב אליה לביאה או שבדעתו היה כן לולי איזה מניעה שיש לפי שעה לפניו, והוא מצפה אחר שעה או שתים ביום ההוא לבוא אליה. מה שאין כן כשהוא בהיסח הדעת מלבוא אליה.

לאור הבנה זו, הגדיר הר"ש דיכובסקי מגע מרגיע של בעל באשתו בשעת הלידה כנגיעה שאינה של חיבה, ועל בסיס זה התיר אותה במצבים מסוימים.²¹

מאידך, כתב בשו"ת דברי יציב (אבן העזר, סימן לו):

אפשר דדוקא בדבר שאיסורו משום סייג ליכא בקרובתיה, אבל חו"נ [=חיבוק ונישוק] דהוא דרך חיבה ואהבה, אף שאינו דרך חיבת ביאה, אסור בבתו, דכיון שדרך חיבה הוא איסור בעצם ולא משום סייג לא שייך לחלק בבתו.

20 כגון שו"ת פני יהושע (אבן העזר, סימן מד): "מנ"ל דנגיעת נדה הוי דאורייתא, דהרמב"ם ז"ל לא כתב כי אם חבוק ונשוק, וגם זה משמע דדוקא דרך תאוה". ועיין בשו"ת בני בנים (חלק א, סימן לז), שהאריך להביא מקורות לגישה זו.

21 הרב שלמה דיכובסקי "הרגעת יולדת ומעוברת" תחומין כג 237 (התשס"ג). יש לציין כי שם מדובר באשתו נידה, ומשום כך ההיתר הוגבל דווקא למצב שבו היולדת טוענת שהיא זקוקה לכך מאוד.

כמו כן, בדברי האחרונים מצינו שהתלבטו בכך סביב סוגיית לחיצת יד לאישה. לאור דברי המדרשים וה"מגילת אסתר" מסתבר היה לומר שאין בכך נגיעה של חיבה, וכן כתב ה"איגרות משה" (שו"ת, אבן העזר, חלק א, סימן נו):

ובדבר שראית שיש מקילין אף מיראי ה' ליתן יד לאשה כשהיא מושיטה, אולי סוברין דאין זה דרך חבה ותאוה, אבל למעשה קשה לסמוך ע"ז.

אך הרב פיינשטיין חתם את דבריו בכך ש"למעשה קשה לסמוך על זה", ובמקום אחר (שם, אבן העזר, חלק ד, סימן לב) פירש מדוע:

להושיט יד לאשה כדרך הנותנים שלום בהפגשם, ודאי הוא פשוט שאסור, דהרי יש לו לחוש גם לדרך חבה והנאה... איני רואה שום סתירה ממש שהתרת לילך באוטובוסים, דשם ליכא כמעט לכולהו ענין חבה.

וכן כתב הרב צבי האגער בהערותיו לשו"ת בית שערים (אורח חיים, סימן רצד):

מכאן תוכחת מגולה על הנשים הסוחרות, שדרכן כשמוכרין סחורה בשעת גמר המקח עושין האנ"ט שלא"ק [=לחיצת יד] עם אנשים זרים או עם עכו"ם, דכיון דאסורין להם, והוי ערוה לגבייהו, אסור להן ליגע ידה בידם, ובפרט דהוי קצת נגיעת חיבה ואקרובי דעתא.

וכתב ה"בן איש חי" (עוד יוסף חי, שופטים, אות כב):

נשיקה על היד אינה דרך חיבה, אלא לפי נימוס העולם ודרך ארץ, דלא הוי חיבה אלא בנשיקה על הפנים או על המצח או על הדדים... ולכן נהגו להקל... מנהג אנשי אירופה כשיבא אורח לבית חבירו ואהובו, יאחזו האורח בכף בעל הבית או האשה בעלת הבית... וזהו אות חיבת השלום, דודאי ירא שמים צריך שיזהר לבלתי יעשה זאת, כיון דהוא אחיזה ונגיעה יד ביד כדרך חיבה.

הפוסקים האריכו לדון בסוגיה זו בכל היבטיה,²² ולענייננו חשובה הגישה העקרונית העולה מדבריהם, והיא שיש מקום להגדיר גם לחיצת יד כנגיעה של חיבה. במבט ראשון, נראה כי דבריהם תמוהים: כיצד אפשר להרחיב את המושג "חיבת ביאה" ללחיצת יד? אך נראה שדבריהם מבוססים על מושג ה"הנאה", כפי שהובא ב"אורחות חיים" (הלכות ביאות אסורות, אות יג) בשם רבנו יונה:

22 ראה: הרב אברהם וסרמן רעך כמוך (התשס"ח), עמ' 197-205: את צנועים חכמה, חלק ב, עמ' רצז-שח; הרב יובל שרלו "מקור איסור מגע באישה" באתר ישיבת אורות שאול (tinyurl.com/z68y8uc).

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

ואסור ליגע באשת איש בידיה או בפניה או בכל אבר מאיבריה מן התורה, שנאמר "איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו". וכן הלכה ברוה, שהקריבה הזאת היא הנגיעה בידיה או בפניה או בכל אבר מאיבריה כדי ליהנות מן המגע.

מוקד דברי רבנו יונה אינו ההתקרבות אל הביאה אלא ההנאה המקומית הנגרמת מן המגע. גורם זה יכול להתקיים גם במגע הנעשה בלא זיקה לביאה, והאיסור נובע מתפיסת איסורי קרבה כאיסור עצמאי שאינו רק סייג לביאה, כמבואר בשו"ת הריב"ש (סימן תכה):

שאפי' קריבה לבד, ר"ל קריבה של הנאה, כגון חבוק ונשוק, אסורה מן התורה. ואפי' בלא יחוד, דליכא למיחש לביאה. לפי שהקריבה עצמה אסורה בלאו הזה.

וכך הסביר גם הרב בנימין זילבר את האיסור (מקור הלכה, שבת יג ע"א, סימן יז, אות יד):

נתינת שלום לאשה. בנתינת יד עוברין בלאו ד"לא תקרבו" מן התורה... וזה פשוט, דחיבוק ומגע היד זהו דרך תאוה, אף שלפעמים רגילים בזה מחמת נימוס וידידות, שהרי גם בחבוק ונשוק לפעמים רגילין בזה בין איש לחבירו מחמת ידידות, אפ"ה באשה מקרי זה דרך תאוה וחיבת ביאה ואסור מן התורה... וגם בחביקת היד של אשה יש הנאה כמו בחבוק ונשוק.²³

זאת בניגוד לתפיסת ה"עזר מקודש" הנזכר לעיל, ולפיה עניינו של האיסור הוא מגע העשוי להביא לידי ביאה, כלשון הרמב"ם (מניין המצוות הקצר, לא תעשה שנג): "שלא לקרב לעריות בדברים המביאים לידי גלוי ערוה, כגון חבוק ונשוק". לפי תפיסה זו, קשה יהיה לאסור מגע של ידיים בלבד. ואכן, בספר ה"כלבו" (סימן סו) הובא בשם מהר"ם מרוטנבורג שהתיר באופן עקרוני לגברים ונשים לרקוד יד ביד. ובשו"ת בני בנים (חלק א, סימן לז) הראה ממקורות רבים שאמנם אסרו למעשה ריקודים כאלו מכמה טעמים, אך לא התייחסו אל המגע עצמו כמגע של חיבה.

לסיכום, פשטות דברי חז"ל והראשונים היא שדווקא מגע בזיקה של ביאה נאסר, ולא מגע המבטא חיבה וקרבה נפשית. אך יש מן האחרונים שהגדירו גם לחיצת יד כנגיעה של חיבה, ונראה כי לדעתם מוקד האיסור בהנאה הנוצרת במגע.

23 וראה בספר **את צנועים חכמה** (חלק ב, עמ' רצח-רצט), שהביא בשם ה"חזון איש" שלחיצת יד אסורה ב"ייהרג ואל יעבור", והסתפק אם זה משום החיבה או משום ההנאה שבמגע.

אובייקטיבי או סובייקטיבי?

שאלה נוספת, הנובעת מן הדיון הזה היא שאלת היחס בין המציאות האובייקטיבית לתודעה הסובייקטיבית. מקורות רבים הדגישו את עניין הכוונה של הנוגע. כך למשל המאירי הנזכר לעיל התיר נגיעה ללא "כוונת גילוי ערוה", וכן כתב גם הגר"א (יורה דעה, סימן קצה, ס"ק כא). גם ה"עזר מקודש" (המובא לעיל) כתב שמעמד המגע תלוי בכוונת הנוגע, והסביר משום כך שחכמים אסרו מגע שאינו של חיבה, שמא יתכוון לחיבת ביאה. וכן נראה מדברי ה"איגרות משה" (שו"ת, יורה דעה, חלק ב, סימן קלז), שכתב שהאמוראים חיבקו את קרובותיהם "דהא הוא מעשה חיבת ביאה, רק שהם לא מתכוונים לזה שאסור מדרבנן". ביטוי ברור לדעה זו יש בשו"ת חוות יאיר (סימן קפכ), שהתיר לאדם לנשק אישה שאינה אשתו באופן שנראה כקרכת ביאה, משום שעושה זאת רק לצורכי התחזות.

מאידך, הרב בנימין זילבר (מקור הלכה, שבת יג ע"א, ד"ה והנראה) כתב:

זה ברור דגם הש"ך סובר דאפילו באינו מתכוין להנאה ותאוה נמי אסור מן התורה... כיון דהוה דרך תאוה... אבל למשש הדופק, דאינו דרך תאוה, מותר מן התורה.

מדבריו עולה שהגדרת המגע תלויה בגדרים אובייקטיביים ולא בכוונותיו של כל אדם ואדם. אפשרות דומה כתב בספר "את צנועים חכמה" (חלק ב, עמ' רסב-רסג): "ודאי אסור מדאורייתא לנשק, גם אם עיקר כוונתו אינה לחיבת ביאה, כיון שסוף סוף נהנה ממגע זה". הדגש בדבריו אינו על המאפיינים האובייקטיביים של המעשה, אך גם לא על כוונת האדם, אלא על ההנאה הנגרמת לו בפועל מן המגע.

לענייננו, אם ננקוט כדעת רוב הפוסקים, הרי אם החיבוק ניתן מתוך רצון טהור לתמוך ולעודד, הוא ייחשב כמגע שאינו של חיבה, ואילו לדעת הרב זילבר, ההיתר תלוי במאפיינים האובייקטיביים של הפעולה. עם זאת, גם אם נאמר שכוונה תמימה יכולה להתיר את המגע מצד הגורם המטפל, יש להגביל זאת למצב שבו אין סבירות גבוהה לקיומה של כוונה מינית מצד המטופל, כדי שלא יהיה במגע משום "לפני עיור". משום כך, קשה יהיה להתיר לבת שירות לחבק נער בן ארבע-עשרה שנה, גם אם מבחינתה מדובר במגע טהור ותמים.

לעיל ראינו כי הפוסקים נחלקו (בדעת הרמ"א והש"ך) בשאלה אם נגיעה שאינה של חיבה אסורה מדרבנן או מותרת לגמרי. לאור האמור לעיל, נראה להכריע כי בנגיעה שבאופן אובייקטיבי אין בה ולו שמץ של חיבה והנאה, כגון סיוע טכני וטיפול רפואי, יש לסמוך על דעת הפוסקים שהתירו מגע כזה לכתחילה, ואילו במגע שיש בו פוטנציאל

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

של הנאה וקרבה, ראוי להחמיר כדעת האוסרים מדרבנן מגע שאינו של חיבה, בצירוף עם דעת הפוסקים שמגע כזה נחשב כמגע של חיבה. נראה כי כך גם מנהג העולם (שומר ההלכה), שלא לחוש למגע טכני בעלמא (כגון בקבלת עודף ממוכר או במדידת לחץ דם), אך להימנע בנסיבות רגילות מלחיצת יד ושאר מיני מגע של קרבה.²⁴

משמעות הצורך הנפשי במגע

עד כה עסקנו בשאלה העקרונית, האם יש איסור בסוגים אחדים של מגע, ואם כן, מהי חומרתו. אך במצבים שאנו עוסקים בהם קיים גם צד שני למשוואה, והוא הצורך שבשבילו נדרש המגע. לגורם זה מוקדש מקום נכבד בדיוני הפוסקים בעניין לחיצת יד לבן המין השני שהושיט את ידו ללחיצה ועשוי להתבייש.²⁵ אך בנידון דידן, המוקד אינו באי-הנעימות שבסירוב, שהרי מדובר במערכת יחסים קבועה, שבה אפשר להסביר למטופלים על קיומו של איסור נגיעה, אלא בצורך הנפשי שמספק המגע.

הרקע לדיון זה הוא סוגיית ההרחקות בין איש לאשתו כשהיא נידה ואחד מהם חולה. סוגיה זו גדולה ורחבה,²⁶ ולכן נסקור אותה בקצרה ונדלה ממנה את מה ששייך לענייננו. ה"שולחן ערוך" פסק (יורה דעה, סימן קצה, סעיפים טו-טז):

אם הוא חולה ואין לו מי שישמשנו זולתה, מותרת לשמשו, רק שתזהר ביותר, שתוכל להזהר מהרחצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה בפניו.

אשה חולה והיא נדה, אסור לבעלה ליגע בה כדי לשמשה, כגון להקימה ולהשכיבה ולסמכה.

ה"שולחן ערוך" מחלק בין מצב שבו האיש חולה, וכיוון שתש יצרו, אפשר להתיר לאשתו לשמשו (שו"ת תרומת הדשן, סימן רנב). לבין מצב שבו האיש בריא והאשה חולה, ואסור לו לנגוע בה, שמא יגבר עליו יצרו ויבוא עליה. בפוסקים מבואר כי כשהאיש חולה, הותרה גם נגיעה שאינה של חיבה, אלא שאם הדבר אפשרי, יש לעשות זאת על ידי חציצה.²⁷ כמו כן, הפוסקים הדגישו כי היתר זה נאמר רק בלית בררה וכשאי אפשר

24 וראה מאמרם של הרב אביגדר נבנצל, הרב יגאל שפרן והרב גבריאל טולדנו "פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק לאור ההלכה" אסיא פא-פב 79 (התשס"ח); ומאמרו של ישראל כ"ץ "מגע בין נשים לגברים בטיפול רפואי משלים" תחומין לב 90 (התשע"ב).

25 עיין בספר רעך כמוך (לעיל הע' 22), עמ' 204-202, ומאמרו של הרב שרלו שם.

26 ראה מאמרו של הרב יואל רבינוביץ' "טיפול רפואי של בני הזוג זה בזה כשהאשה נידה" מישורים א 189 (התשס"ב).

27 כך מבואר ב"פתחי תשובה" (שם, ס"ק יז) ובטהרת הבית (סימן יב, סעיף מה).

למצוא אישה שתבצע את הפעולות.²⁸ אפשר ליישם דין זה במקרה שבו מטפלת נוגעת באדם שיצרו חלש משל אדם רגיל, ואין חשש שהמגע יעורר יצר זה. אך ברוב המקרים, מדובר במטופלים בעלי יצר מיני רגיל, וממילא הנידון בהם דומה יותר למקרה האישה החולה, דהיינו קיים צורך במגע, אך יצרו של האיש אינו תשוש. במקרה כזה, פסק ה"שולחן ערוך" שאסור לבעלה לנגוע בה, אך הרמ"א השיג עליו (שם, סעיף טז):

וי"א דאם אין לה מי שישמשנה, מותר בכל, וכן נוהגין, אם צריכה הרבה לכך.

אחד מן המצדדים בשיטת הרמ"א הוא הרדב"ז, בן זמנו ומקומו של רבי יוסף קארו, ומדבריו אפשר ללמוד על טעמי ההיתר (שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן ב):

ואפי' חולי שאין בו סכנה, אני אומר שמותר, כיון שאי אפשר אלא בו, שהרי אין הרפואה תלויה בעשיית האיסור, וחששא רחוקה היא שיבא עליה מכמה טעמי: חדא, כיון שהגיע חוליה, עד שצריך אחר להשכיבה ולהקימה, אין אדם מתאוה לה, כי אין אדם מתאוה אל המתה; ותו, כיון שהיא חולה ויש לה חולשה, לא תניחנה, ולא חיישינן שמא יבא עליה באונס; ותו, דאפי' הנכרים מרחיקין את הנדה, כ"ש ישראל הקדושים וכ"ש מיתה וחולה; ותו, דאין זה דרכי נועם, שאפי' שאין לה סכנה עכשיו, אפשרי קרוב הוא שע"י שאין מי שישכיבה ויקימנה תבא לידי חולי שיש בו סכנה.

חלק מן השיקולים שהעלה הרדב"ז קשורים לרתיעה הטבעית העשויה למנוע מן הבעל לעבור על האיסור. שיקולים אלו, עתים הם קיימים במקרים הנידונים כאן ועתים לא. אך בסוף דבריו, העלה שיקול עקרוני יותר, הנוגע לצורך האישה החולה, שגם אם נראה כעת שאין בו סכנה, הוא עשוי להביא לידי סכנה בעתיד. למעשה, הפוסקים התחבטו בשאלה כיצד יש לפסוק במחלוקת המחבר והרמ"א, ואין הכרעה ברורה בדבר.²⁹

בענייננו, אין מדובר בסיוע פיזי לחולה, אלא בסיוע נפשי לאדם בעל מצוקה רגשית או קושי קוגניטיבי. הפוסקים דנו במעמדה של מצוקה כזו, ונטו להגדיר אותה כחולי ולהתיר לעשות בגללה פעולות שהותרו עבור חולה.³⁰ ממילא, ככל שמדובר בצורך מובהק יותר, כך יהיה יותר מקום להתיר מיני מגע שנאסרו מדרבנן בלבד.

28 כך עולה במפורש מלשון ה"שולחן ערוך" ומבואר בהרחבה בטהרת הבית (שם).

29 ראה טהרת הבית, שם, סעיף מו.

30 ראה מאמרו של הרב ישראל רוזן "ישוב באירוע פיגוע - נסיעת עובדת סוציאלית ומנהיג ציבור בשבת" תחומין כג 73 (התשס"ג), ובעיקר בעמ' 79.

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

דיון בהיבטים אלו אפשר למצוא בדברי הפוסקים בעניין מגע בילדים מאומצים.³¹ במקרה זה, קיים שיקול חשוב נוסף להקל, והוא אופי הקשר הנוצר בין ההורים המאמצים לילדים, המנטרל במידה רבה את החשש מקרבה מינית.³² אך שיקוליהם של הפוסקים כללו גם את העמדת הצורך של אותם ילדים במגע לעומת איסור מגע שאין בו חיבת ביאה. כך למשל כתב ה"ציץ אליעזר" (שו"ת, חלק ו, סימן מ, פרק כא):

כתבתי בצידוד צדדי היתר הנ"ל, הגם שנדמה שנכנסים לכאורה בפירצות דחוקות... בכדי לא לסגור הדרך לפני ילדים אומללים, שלא יהא להם דורש ומבקש מבתים שיחנכו אותם שם על ברכי התורה והמסורה.

וכן כתב הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב, חלק ג, סימן לט):

ולא נכנסתי להיתר זה אלא מתוך מדת הרחמים על אותם ילדים שלא זכו לבית הורים מסיבות שונות, ומוצאים הם תחליף לבית הורים חם בדמות הורים מאמצים, שכל כונתם לשם שמים.

דיון זה אינו דומה לגמרי לענייננו, וגם עמדות אלו אינן מוסכמות בקרב הפוסקים,³³ אך יש בדברים אלו כדי להצביע על מגמה למצוא פתחי היתר לאפשר מגע באנשים הזקוקים לכך. זאת משום שגם אם במבט שטחי נראה כי מתן חיבוק לילד ברגע זה אינו צורך אקוטי, בטווח הארוך ייתכן שהיה בזה כדי לשנות את מהלך חייו ואת אופן תפקודו ויחסיו עם סביבתו. וכן כתב הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה, חלק ה, סימן ח), שמשום כך יש להקל במצבים כאלו.

מאיזה גיל חלים איסורי נגיעה?

לקראת סיום דברינו, יש לדון בשאלה שאינה קשורה דווקא לענייננו, והיא: מאיזה גיל מתחילים לחול איסורי קרבה לעריות?

31 ראה: אברהם סופר אברהם "אימוץ ילדים" המעין לד' 29 (התשנ"ד); את צנועים חכמה, חלק ב, עמ' שלה-שמה; הרב ירון בן צבי "לזרעו אחרי' - דין ייחוד באימוץ ובהפריה מלאכותית" אסיא צא-צב 104 (התשע"ב); אבישלום וסטרייך "מעמד של ילדי הפריה מלאכותית לענין איסור ייחוד" אסיא שם 122. יש מן הפוסקים (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ו, סימן מ, אות כא; שו"ת עשה לך רב, חלק ג, סימן לט) שתלו את דין ילדים מאומצים בשאלה אם ההיתר הוא משום שאנשי כנסת הגדולה ביטלו את היצר או שמא הוא נובע מסיבות טבעיות. אך נראה לדחות ולומר שאנשי כנסת הגדולה יצרו את המציאות הטבעית המוכרת לנו היום, וקודם לכן ייתכן שהייתה משיכה מינית בין אדם לילדיו (הביולוגיים והמאומצים גם יחד).

33 שרבים מהם אסרו נגיעה וייחוד בילדים מאומצים (שו"ת מנחת יצחק, חלק ט, סימן קמ; שו"ת שבט הלוי, חלק ו, סימן קצו. ועיין שו"ת איגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן סד).

שאלה זו לא נתבארה היטב במקורותינו, וכבר תהה הרב בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו, חלק ו, סימן עב): "ומי זה יכול ליתן גבול ולומר דעד שנה זו אין דעתו של אדם". עם זאת, נראה שאפשר להצביע על ארבע נקודות זמן אפשריות:

א. בנות מגיל שלוש ובנים מגיל תשע. זה הזמן שהם נחשבים מבחינה הלכתית כ"ראויים לביאה", וחל עליהם איסור ייחוד (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן כב, סעיף יא). לדעת ה"משנה ברורה" (ביאור הלכה, סימן עה, ד"ה טפח), גם איסור הסתכלות בערווה חל מגיל זה. ומ"חלקת מחוקק" (סימן כא, ס"ק ט) משמע שהוא הדין לעניין איסור נגיעה. וכן פסק הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה, תפילה, פרק כ, סעיף ט).

ב. גיל חמש-שבע. כך מקובל לפרש את דברי ה"חזון איש" (אורח חיים, סימן טז, אות ח), שכתב שדיני הצניעות אינם חלים על ילדות, "שאינן דעתן של בני אדם עליהן מחמת קטנותן".³⁴ גיל זה אינו קבוע לגמרי, כפי שכתב ה"חזון איש" (שם): "ואין כאן שיעור בשנים אלא לפי מציאותן וקטנות גופן". דבריו לא נאמרו לעניין איסור נגיעה,³⁵ אך בנוגע לילדות מאומצות פסק הגרש"ז שיש להקל ולנגוע בהן עד גיל חמש-שש.³⁶ ובשו"ת להורות נתן (חלק ד, סימן קד) כתב שעד גיל זה מותר לאדם לנשק את אחותו ולשמוע את קול זמרתה.

ג. בנות מגיל תשע ובנים מגיל שתים-עשרה. זה הגיל שקבע הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין ז, ד) כגבול שאחרי אסור להורים לחבק את ילדיהם. מדבריו אפשר ללמוד שנגיעה שיש בה חשש לחיבת ביאה אסורה כבר קודם לכן, ודווקא בנגיעה המופקעת מחיבת ביאה התיר עד גיל זה.

ד. כאשר הגיעו לבגרות מינית. זה השלב שאחרי אסור להורים לישון בקירוב בשר עם ילדיהם (שולחן ערוך, אבן העזר, סימן כב, סעיף ז).

העולה מכל האמור לעיל, כי באופן פשוט חל האיסור באופן פורמאלי כבר על ילדה מגיל שלוש וילד מגיל תשע, אלא שבפועל כאשר נוגעים בילדה בת ארבע שנים ברור לכל בר דעת שאין כאן (מלבד במקרים של סטייה) נגיעה של חיבה, ומשום כך יש מקום להשוות זאת למגע בין הורים לילדיהם, שלא נאסר עד שלב מאוחר יותר. אך בסביבות

34 וכן נהגו למעשה, ודלא כ"משנה ברורה", כמו שכתב הגרש"ז אויערבך שם.

35 כמו שהדגיש הגרש"ז אויערבך ב"הליכות שלמה" שם.

36 כמו שהובא במאמרו של פרופ' אברהם סופר אברהם הנוזר לעיל, הע' 31.

הלכות קרבה בין המינים במסגרת טיפול

גיל תשע ובוודאי בגיל עשר עד אחת-עשרה, כבר קיימת אפשרות עקרונית של מגע בעל אופי מיני, וממילא חלים איסורי הנגיעה באופן גמור.³⁷

סיכום

כפי שראינו עד כה, סוגיה זו כרוכה בשאלות רבות ומורכבות שנחלקו בהן גדולי הפוסקים, ומשום כך קשה לתת בה הנחיות פסקיות. עם זאת, נציב להלן את הקווים המנחים העולים מן הדברים שאמרנו לעיל ועקרונות חשובים אחרים.

א. יש איסור של מגע בין גברים לנשים. לדעת רוב הפוסקים, הוא איסור מן התורה, ואינו פוקע במסגרת טיפול.

ב. מגע הנחווה כבעל אופי מיני מצד אחד הצדדים, אסור מלבד במקום של פיקוח נפש.³⁸

ג. מגע בעל אופי טכני לחלוטין, כגון סיוע בישיבה ובקימה, מותר לכתחילה בשעת הצורך.

ד. נראה שניתן להקל גם במגע של חיבה בילד או ילדה מתחת לגיל עשר, כשברור וניכר שאין בו ממד מיני.

ה. מגע המבטא קרבה לא מינית, כגון נתינת יד בריקוד או חיבוק של תמיכה, אסור לכתחילה במציאות רגילה, אך אפשר עקרונית להתיר אותו עבור אדם הזקוק לו. זאת משום שלדעת רוב הפוסקים, מגע כזה נחשב כמגע שאין בו חיבת ביאה, שלפי חלק מן הדעות הותר לכתחילה, ולדעות אחרות נאסר מדרבנן בלבד. כמו כן, ההיתר מבוסס על תפיסת צרכיו הנפשיים של ילד שנפרד מהוריו או של מטופל במוסד שיקומי כ"חולי" שעבורו אפשר להקל באיסורים מסוימים שהם מדרבנן.

ו. עם זאת, אין היתר זה באופן גורף, ויש לסייג אותו בכמה דרכים.

ראשית, ככל שהדבר אפשרי, יש לבצע את המגע דרך בגדים ולא באופן ישיר, כמו שכתבו הפוסקים (המובאים לעיל) בעניין סיוע של אישה נידה לבעלה החולה. גם מגע דרך בגדים אינו מותר באופן גורף, אך איסורו קל יותר. משום כך, כאשר יש צורך, דרך משל, להרגיע ילד באמצעות אחיזת ידו, יש לאחוז בחלק המכוסה בשרוול.

37 ומשום כך לא ברור מדוע חילק הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה, חלק ה, סימן ח) בין ילדים בני מצווה לבין ילדים מעל גיל מצוות.

38 וגם אז הוא נתון במחלוקת הפוסקים, אך אין כאן מקום להאריך בזה.

שנית, אם המגע מביא לידי הרהור או גירוי היצר, הוא אסור באופן גמור. על המטפלים לפתח מודעות ורגישות הן ביחס לתחושותיהם הן ביחס לתגובות המטופלים על ידם וללמוד לעצור צעד אחד לפני הגבול. כמו כן, יש לבחון בכל מקרה לגופו אם קיים חשש כזה, ולהחמיר במגע בין נער לנערה צעירה יותר מבמגע אישה מבוגרת.³⁹

שלישית, הרב פיינשטיין (שו"ת איגרות משה, יורה דעה, חלק ג, סימן נד) כתב ביחס לטיפול בחולה: "דקריבות הרבות הצריכות לחולה, אף שתחלת עשייתן אינו לחיבת ביאה, הם מקריבין ביותר איש לאשתו כמו קריבה דחיבת ביאה". אמנם דבריו נאמרו דווקא בנוגע לאיש ואשתו, אך אפשר ללמוד מהם עיקרון רחב יותר, והוא שיחסי קרבה קבועים עשויים להפוך בקלות לבעלי אופי מיני. דהיינו, גם אם אפשר להתיר מגע מסוים חד פעמי, ייתכן שהוא יהיה אסור כחלק ממערכת יחסים קבועה. בהקשר זה, דווקא נערים שלא זכו לגדול במסגרת משפחתית וחברתית רגילה עשויים לפתח קשרים לא בריאים עם הנשים המטפלות בהם.

ז. למעשה, כאשר מדובר במבוגרים או בנערים מעל גיל עשר, אסור שמגע של חיבה יהיה חלק קבוע ממערכת היחסים עמהם.⁴⁰ מגע חד פעמי, כאשר השעה צריכה לכך, ראוי לעשותו דרך בגד חוצץ, אך בלית ברירה אפשר גם באופן ישיר. כל זאת בתנאי שאין המגע מעורר חיבה בעלת אופי מיני הן מצד המטפל הן מצד המטופל. תנאי זה קשה להגדיר במדויק, והוא תלוי באופי המגע, בגיל המטפל והמטופל ואופיים, בנסיבות האירוע ובעוד משתנים. "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

39 ראה שו"ת באהלה של תורה (חלק ה, סימן ח), שהתיר דווקא לנשים נשואות לנגוע בילדים מעל גיל מצוות.

40 מלבד כאשר מדובר במסגרות של אמנה או אימוץ, שבהן יש לדון בנפרד. ראה במאמרים המצוינים לעיל בהע' 31. כמו כן, במקרים קשים יחסית, שבהם מטופל גבר אינו מתקשר עם הסביבה באופן נורמאלי, אפשר להחיל עליו את דיני חולה הנזכרים לעיל. גם במגע של איש במטופלת, יש מקום להקל אם היא נתונה במצב שבו לא יעלה על הדעת להעניק למגע משמעות מינית. אך כדי להתיר במקומות כאלו, יש להיוועץ ברב ולשטוח בפניו את פרטי המקרה.